

Ülkər SƏFƏROVA

AMK-nın II kurs Magistri

Elmi rəhbər: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,

AMK-nın professoru Cəmilə Mirzəyeva

E-mail: ulkerseferova@bk.ru

DOI: 10.62440/AMK2025-2.s.72-83

ELNARƏ DADAŞOVANIN “UŞAQLAR ÜÇÜN” SİLSİLƏSİ

***Xülasə:** Təqdim edilən məqalə bəstəkar Elnarə Dadaşovanın “Uşaqlar üçün” mahnılar silsiləsinin təhlilinə həsr olunmuşdur. Bu məqsədlə silsiləyə daxil olan pyeslərin tonallıq, forma, obraz, poetik tərəfləri nəzərdən keçirilmişdir. Məlum olmuşdur ki, pyeslərdə obrazın formalaşmasına xidmət edən dinamik boyalar, ritm, temp göstəriciləri, eləcə də yeni ifa üsulları həm də yeni bilgilərin əldə edilməsinə, ifaçılıq vərdişlərinin formalaşmasında xidmət edir. Bəstəkar pyeslərin ardıcılıq prinsipini daha çox tədris prosesi ilə uyğunlaşdırmışdır.*

***Açar sözlər:** bəstəkar, Elnarə Dadaşova, fortepiano, tədris*

Dahi Üzeyir Hacıbəylinin əsasını qoyduğu Azərbaycan milli bəstəkarlıq məktəbi 1970-ci illərdən yeni parlaq dövrə qədəm qoydu. Bu dövr bəstəkarların yaradıcılığında rəngarəng məzmun və üslub təmayülləri ilə seçilir. Belə bir dövrdə sənətə qədəm qoyan bəstəkarlardan biri də Elnarə Dadaşovadır. E.Dadaşova özünəməxsus yazı tərzilə fərqlənən bir bəstəkardır. Bu yaradıcılıq yolu uşaq pyeslərindən tutmuş irihəcmli səhnə əsərlərinə qədər çoxsaylı musiqi nümunələrini əhatə edir.

Elnarə Dadaşovanın yaradıcılığında fortepiano əsərləri əhəmiyyətli yer tutur. Özü də mahir fortepiano ifaçısı olan Elnarə xanım bütün yaradıcılığı boyu bu alət üçün əsərlər yazmışdır. Onun fortepiano əsərləri müxtəlif janr və mövzuları əhatə edir. Xüsusən də, azyaşlı və gənc musiqiçilər üçün bəstələdiyi əsərlər nəinki ölkəmizdə, hətta ölkəmizin hüdudlarından kənarda da musiqi məktəblərinin tədris proqramlarına daxil edilmişdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan fortepiano musiqisində uşaqlar üçün yazılan əsərlərin sayı çoxdur. Təbii ki, uşaq mahnılarının ilk nümunələri Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığında təşəkkül tapmışdır. Onun “Pilotlar”, “Bir quş düşdü havadan”, “Yetim quzu” adlı bəstələri uşaqlar üçün yazılmış ilk mahnılardır. Bu ənənə hələ Asəf Zeynallının “Uşaq süitəsi”ndən başlayaraq müasir bəstəkarlarımızın yaradıcılığında da davam etdirilir. A.Zeynallının bu proqramlı süitəsinin hər pyesi uşaq dünyasının müxtəlif obrazlarına həsr olunmuşdur [1, s.326]. Bəstəkar təs-

virçi elementlərə geniş yer vermişdir. Bu ənənələr daha sonra uşaqlar üçün fortepiano silsilələri bəstələmiş Q.Qarayev, F.Əmirov, C.Hacıyev, Ə.Abbasov, E.Nəzirova, T.Quliyev, V.Adıgözəlov, M.Mirzəyev və digər bəstəkarların yaradıcılığında davam etdirilmişdir. Bu silsilələrdə əsasən uşaqların oyun qəhrəmanları, nağıllar aləmi, gündəlik həyat səhnələri, müxtəlif obrazlar, eləcə də təbiət mənzərələrini təsvir edən pyeslər cəmləşmişdir. Professor T.Seyidov Azərbaycan bəstəkarlarının uşaqlar üçün fortepiano repertuarının yaradılmasında iki istiqaməti qeyd edir: *“Uşaq tədris repertuarının yaradılmasına münasibətdə Azərbaycan bəstəkarları müxtəlif üsulları əldə rəhbər tuturlar ki, bu da fortepiano musiqisinin bu sahəsində iki istiqamətin mövcudluğundan söz açmağa imkan verir. Özü də bu istiqamətlərdən hər biri uşaq həyatından götürülmüş parlaq və səciyyəvi obrazları ifadə edən kiçik yaşlı şagirdlər üçün repertuarın Qarayev şərhi ilə bağlıdır. Ya da «böyük» janrların yüngülləşdirilərək istifadəsinə əsaslanan Əmirov ənənəsi ilə əlaqədardır”* [3, s.199].

Bəstəkar Elnarə Dadaşovanın fortepiano üçün bəstələdiyi “Uşaqlar üçün” silsiləsində bədii obrazlıqla tədris prosesinin tələblərinin uzlaşdırılmasını müşahidə etmək mümkündür. Bu mənada silsilənin aşağı siniflər üçün tədris vəsaitlərində yer alan kiçik pyeslərin üslubundan qaynaqlandığını demək olar.

“Uşaqlar üçün” silsilə 1983-1984-cü illərdə bəstələnmişdir. Onun tərkibinə 17 pyes daxildir. Bəstəkar silsiləyə xüsusi ad verməsə də, onun tərkibindəki pyeslərin hər biri proqramlıdır və uşaqların təxəyyülündə, oyunlarında və gündəlik həyatında yer alan obrazlara həsr olunmuşdur. Silsilədə “Dovşan”, “Xoruz”, “Göyərçin”, “Bahar nəğməsi”, “Təmizlik”, “Yağış”, “At”, “Qərənfil”, “Top oyunu”, “İt”, “Kəpənək”, “Arı”, “Balaca dəmirçilər”, “Keçi”, “Bülbül”, “Bənövşə”, “Şaxta baba” pyesləri cəmləşmişdir. Pyeslərin həsr edildiyi obrazlar baxımından aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

- Heyvanlara həsr olunmuş pyeslər;
- Bitkilərə həsr olunmuş pyeslər;
- Uşaq oyunları;
- Təbiət hadisələrinin təsviri

Bundan başqa azyaşlı pianoçular üçün yazılmış əsərlərin proqramlı olması uşaqların bu əsərləri daha həvəslə ifa etməsinə və ən əsası da obraz təxəyyülünün formalaşmasına xidmət edir. Pyeslərin melodiyası üzərində verilən şeir mətnləri isə uşaqlar üçün zəngin irs yaratmış xalq şairi Abdulla Şaiqə məxsusdur. Bəstəkar şairin kiçik uşaq şeirlərində təsvir edilən obrazlar əsasında fortepiano pyesləri yaratmış, eyni zamanda, müəyyən misraların çalğı zamanı ifa olunması üçün, sözləri notların aşağısında yerləşdirmişdir.

Pyeslər çətinlik dərəcəsinə görə bir qədər fərqlənsə də, ümumiyyətlə fortepiano tədrisinin ilk mərhələsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Elə pyeslər var ki, onlar bir neçə xanədən ibarətdir. Bu pyesləri fortepiano arxasında yeni oturan uşaqlar

rahatlıqla ifa edə bilər. Misal olaraq birinci “Dovşan” adlı pyesə nəzər salmaq olar. Bəstəkar tədrisin ilk günlərində hələ notları yenicə öyrənməyə başlayan uşaqların bilik dairəsini nəzərə alaraq pyesin musiqi mətnində “do-mi” diapazonunu əhatə edən kiçik melodiya ilə kifayətlənmişdir. Dörd xanədən ibarət pyesdə ilk iki xanə sol əl üçün “do” və “re” səslərinin təkrarlanması ilə səciyyəvidir. Bəstəkar heç bir işarəsi olmayan C-dur qammasına müraciət edir ki, bu da forte-piano ilə tanışlıq zamanı barmaqların ardıcıl hərəkətini formalaşdırmaq üçün müraciət edilən ilk səssırasındır. Beləliklə, pyesdə fortepiano tədrisinin birinci sinifləri üçün tələb edilən bütün meyarlar nəzərə alınmışdır.

Nümunə №1 “Dovşan”

Moderato

mp

mf

Ağ döv - şa - nim ba - la - ca.

Dov - şa - na bax, dov - şa - na,

Dörd xanə daxilində biz həm də dinamik nüansların tətbiqini də müşahidə edirik. Bu da fortepiano ifaçılığının ilkin mərhələsində uşaqların dinamik işarələrlə və onların səslənmə xüsusiyyətləri ilə tanışlığı üçün şərait yaradır. Şagird bu nüanslar vasitəsilə həm də pyesin obraz səciyyəsinin vurğulanmasına nail ola bilər. Bəstəkarın pyeslərində uşaq şeirlərindən mətn parçalarının verilməsi də maraqlı yanaşmadır və tədrisin ilkin mərhələsi üçün olduqca məqsədəuyğundur. Çünki, azyaşlı pianoçular bu mərhələdə alətlə tanış olaraq həm də onun tembr-diapazon imkanını öyrənir. Eyni zamanda, ifa edilən musiqi parçasının səsli şəklildə oxunması pedaqoji prosesdə tətbiq edilən effektiv üsullardan biridir. Bəstəkar bu üsulu tətbiq etməklə silsilənin tədris prosesində asanlıqla istifadəsinə yol açır. Bu təcrübə bir sıra fortepiano məcmuələrində də müşahidə olunur. Məsələn, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının yetirmələri olan tanınmış pianoçu pedaqoqlar L.N.Yeqorova və R.İ.Siroviçin tərtib etdikləri iki hissəli “İbtidai siniflərdə fortepianoda çalmaq üçün vəsait”inin birinci hissəsində bu tip kiçik pyeslər yer alır [2]. Lakin, burada müəlliflər obrazla bağlı şeir parçalarını pyeslərin yanında vermişlər. E.Dadaşova isə mətnin sözlərini birbaşa notların aşağısında yerləşdirməklə uşaq üçün melodiyanı pianoda ifa etmək və sözlərlə oxumaq imkanı yaratmışdır ki, bu da həm pedaqoqun, həm də şagirdin işini yüngülləşdirir.

Pyeslərin həsr olunduğu poetik mətnlərin müəllifi olan Abdulla Şaiq və onun müxtəlif məzmunlu şeirləri uşaqlara yaxşı tanışdır. Bu şeirlərlə onlar hələ uşaq bağçalarında, məktəbin ilk siniflərində tanış olurlar. Bəstəkarın pyeslər məcmuəsində bu şeirləri istifadə etməsi uşaqların həyat fəaliyyətinin müxtəlif sahələ-

rini birləşdirməklə disiplinlərarası əlaqələrin qurulmasına xidmət edir və daha məqsədyönlü nəticələr almağa təkan verir.

Həcm etibarilə birinci pyesə yaxın olan səkkiz nömrəli “Qərənfil” pyesi isə bu sırada təsadüfi yer almamışdır. Çünki silsilədə pyeslərin ardıcılıq prinsipi ənənəvi olaraq asandan çətinə prinsipi ilə düzülmüşdür. Bu səbəbdən səkkizinci yerdə qərarlaşan “Qərənfil” pyesində ifaçılıq qabiliyyətinin formalaşmasında növbəti bilik və bacarıqları əhatə edən ritmik quruluş, sıçrayışlı melodik dönmələr, eləcə də daha geniş diapazon özünü göstərir. Dinamik nüanslaşma isə repriz işarəsi vasitəsilə əvəz olunur. Birinci dəfə melodiya *mp*, təkrar zamanı isə *mf* nüansında ifa olunmalıdır.

Nümunə №2 “Qərənfil”

Qə - rən - fi - ləm mən,
Sap - la - ğı - ya - şıl,
mp(mf)

Gö - zəl - gü - ləm mən;
Bir - sün - bü - ləm mən.

İkinci sırada qərarlaşan “Xoruz” pyesi müəllim və şagirdin ansambl ifası üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu təcrübə musiqi məktəblərində fortepiano tədrisinin ilk mərhələsində geniş tətbiq edilir. Ansambl ifasının ilk zamandan mənimsənilməsi musiqi ifaçılığının bütün sahələri üçün vacib sayılır. Forteplano ansamblalarının ifası musiqi təhsilinin bütün mərhələlərində nəzərdə tutulur. Lakin, alətlə yenicə tanış olan uşaqlar üçün bu, həm də maraqlı və əyləncəli xarakter daşıyır. Kiçik ansamblların ifası şagirdin dərəcə marağını artırmaqla yanaşı, onun ritm hissiyyatını gücləndirir, tərəf müqabilini dinləmək bacarığını formalaşdırır. “*Ansambl musiqi ifaçılığı şagirdin bütün bacarıq kompleksinin inkişafı üçün böyük potensiala malikdir: musiqi eşitmə qabiliyyəti, yaddaş, ritm hissi, hərəkət-motor bacarıqları inkişaf edir; musiqi dünyagörüşü genişlənir; bədii zövq, üslub, əsərin forması ilə bağlı anlayış və dərkedilmə formalaşır və tərbiyə olunur*” [4]. Bir pianoçu kimi bu cəhətləri yaxşı bilən E.Dadaşova fortepiano silsiləsində həm də pedaqoji yanaşma nümayiş etdirir.

Pyes üç cümlədən qurulmuş period formasındadır. Birinci cümlə dörd xanədən ibarətdir və burada şagird hər iki əllə, müəllim isə yalnız sol əllə ifaya başlayır. Müəllimin partiyası şagirdin sağ əllə ifa etdiyi melodiyanın bir oktava aşağı yüksəklikdə təkrarından ibarətdir. Şagirdin sol əldə ifa etdiyi ostinato isə daha çox ritmik dəstək kimi çıxış edir. Birinci cümlədə şagirdin ifası daha çox seçilir və ön plana çıxır. Silsilənin ikinci pyesindən bəstəkar melodik materialın diapazonunu genişləndirir və artıq ikinci oktavanın notlarından istifadə edir.

İkinci cümlədə müəllimin partiyası ön plana çıxır və şagird hər iki əldə ostinato ifasını davam etdirir. Cümlənin sonunda isə şagirdin partiyası yalnız oxumaqla yekunlaşır. Müəllimin partiyasında yer alan sekondalı səslənmələr isə xoruzun banlamasını xatırlatmaqla emosional təsir bağışlayır. Burada verilən dinamik yüksəlmə *f* işarəsi ilə vurğulanır. Cümlənin həcmi də kənar cümlələrdən fərqlənir ($4x+8x+4x$).

Nümunə №3 “Xoruz”

p *f*

Sən nə tez - dən du - rur - san,

Qış - qı - rıb ban - la - yır - san,

f *f* *f*

Sonuncu cümlənin quruluşu ikinciye bənzəsə də, daha sadələşmiş variantdır. Burada şagirdin ostinatolu ifası “do” səsi üzərində davam etdirilir. Müəllimin partiyası isə son üç xanədə birinci cümlənin mövzunu xatırlatmaqla pyesi yekunlaşdırır.

Silsilənin növbəti pyesi “Göyərçin” adlanır. Bu pyes solo ifa üçün yazılmışdır. İki cümlədən ibarət təkrar quruluşlu ($5x+5x$) period formasındadır. Birinci cümlə sağ əldə, ikinci isə sol əldə ifa olunur. İkinci cümlənin sonluğunda bəstəkar *ritenuto* təəssüratı yaratmaq üçün pauzalardan istifadə edir. Övvəlki pyesə nisbətən burada daha sadə ifaçılıq tələbləri qoyulur və birinci siniflərin şagirdləri bu pyesi tədrisin ilk aylarında asanlıqla öyrənə bilər.

“Bahar nəğməsi” adlanan növbəti pyesdə isə bir qədər diqqətin cəmləşməsi tələb olunur. Bu da poetik mətnin sağ və sol əlin partiyaları arasında bölüşdürülməsi ilə bağlıdır.

Nümunə №4 “Bahar nəğməsi”

Moderato

mə - ni la ni, də cər -
tir, çə - yan - o - Şad - et -

Sə - Çə - sax - tir mə - sin İl - cü -
Çə - tir sin caq, liq

Bəstəkar keçidi xətlərlə göstərir. Musiqi mətni isə “do-fa” kvarta sıçrayışı ilə ostinato şəkildə verilmişdir. Poetik mətndə “Novruz” bayramının əsas atributu olan Səməni tərənnüm olunur. Bu mətn uşaqlara çox yaxşı tanışdır. Nəticədə şagird onu əzbərdən oxumağı da bacara bilər. Kvarta intonasiyası isə özündə bir növ xalq musiqisinə işarə kimi qəbul oluna bilər. Pyesdə əsas çətinlik metro-ritmik baxımdan hiss olunur. Belə ki, ilk kvarta çərəklərlə, növbəti isə yarım notlarla ifa olunur və bu ardıcılıq pyesin sonuna qədər davam edir. Melodiyanın xarici ilə başlanması, şagirdin 3/4 metr ölçüsünü hiss etməsi və dəqiq riayət etməsi pyesin məhz bu ifaçılıq tapşırığına əsaslandığını göstərir. İki cümləli periodda quruluş daha çox poetik misraların dəyişməsi ilə fərqlənir. Burada həm də Novruz bayramında söylənən bayatıların rəçitativ-deklamasiyalı üslubu da hiss olunur.

Ritmik tapşırıqların həlli özünü silsilənin “Təmizlik” adlanan növbəti pyesində də göstərir. Burada məsələnin qoyuluşu melodiyanın sağ və sol əldə bölüşdürülməsi ilə həll edilməlidir. Notun üzərində bəstəkarın xüsusi “diqqətli saymaq” qeydi də yer alır. Maraqlıdır ki, bəstəkar not yazısında vokal partituraya müraciət etmiş və hər hecaya düşən səsləri vokal qaydası əsasında yazmışdır. Pyes sanki iki səslə xor üçün yazılmış miniatürləri xatırladır.

Nümunə № 5 “Təmizlik”

4 **Moderato**

ca, ca, Sil-dim di - şi -

Sə-hər du-run- Ə-lim-də fir- Bil-dim i - şi - mi,

Fortepiano üçün tədris vəsaitlərində belə pyeslərin ifasında əvvəlcə melodiyanın səslə oxunmasını, yadda saxlanmasını, daha sonra fortepianoda müəllimlə birlikdə və ya solo şəkildə ifa edilməsi tövsiyə olunur [5, s.17].

Silsilənin altıncı pyesi “Yağış” yeni tonallığın verilməsi ilə səciyyəvidir. Bu pyesin ifası şagirdin ilk diyezli qamma G-dur, major qamması ilə tanışlığını təmin edir. Paralel olaraq musiqi nəzəriyyəsi və solfecio dərslərində qammanın səssirasını öyrənən pianoçular bu əsərlə həm də onun intonasiya aləminə varmış olur. Hər iki əlin ifasında qammanın əsas pərdələri və xüsusilə tonikanın vurğulanması müşahidə olunur. Gördüyümüz kimi, bəstəkar qammanın işarəsini açar qarşısında göstərmir, onu notun yanında yazmaqla, sanki yaddaşa vizual olaraq daha yaxşı həkk olunmasına çalışır.

Silsilənin yeddinci pyesi “At” adlanır. Uşaqların sevimli obrazı pyesdə əsas etibarilə atın qaçışını əks etdirən stakkatolu ifa ilə təsvir olunmuşdur. Pyesin musiqi məzmununda müəyyən məsafələrə interval sıçrayışları hər iki əlin partiyasında verilmişdir. Xüsusilə, kvinta intervalının dəfələrlə təkrarlanması müşahidə

edilir ki, bu da uşaqların müəyyən intonasiyaları yadda saxlamasına xidmət edir. 15 xanədən ibarət kiçik pyesin həcmi təkrarlanan motivlərin hesabına genişlənsə də, forma etibarilə 8+7 xanədən ibarət iki cümləli periodu əmələ gətirir.

Nümunə №6 “At”

Moderato

Tam kadans kimi özünü göstərən “lya” səsi həm birinci, həm də ikinci cümlənin sonunda yer alır. Birincidə sekondalı intonasiya sual təəssüratı yaratsa da, ikinci cümlənin sonunda kvarta intonasiyası bir qədər rast məqamına xas kadansları xatırladır. Obrazlı ifanı gücləndirmək üçün son xanələrdə at ayaqlarının səsinə bənzəyən səs çıxarma göstərişi də uşaqlar üçün ifa prosesinin maraqlı və əyləncəli olmasına hesablanmışdır.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz “Qərənfil” pyesində isə bəstəkar sanki tonika cazibəsini bir qədər aradan qaldırır, belə ki, pyesin ilk ibarəsi “sol” səsinə tamamlanır, ikinci ibarəsi isə birincisinin variantlı təkrarı kimi səslənir və “lya” səsinə yekunlaşır. Bu pyes qısa sekvensiya kimi də maraqlıdır.

“Top oyunu” pyesində şagird ilk dəfə interval səslənməsi ilə tanış olur. Əvvəlki pyeslərdə bəstəkar əsasən eyni ifadəni növbəli və yaxud unison şəkildə müxtəlif əllərdə səsləndirməyə üstünlük verir. Bu pyesdə isə biz tersiya və kvinta intervallarının istifadəsini müşahidə edirik.

Nümunə № 7 “Top oyunu”

Atılıb düşən topun obrazını yaratmaq üçün tətbiq edilən stakkatolar şagirdin yeni barmaq toxunuşu ilə tanışlığını təmin edəcəkdir. Pyesin sonunda bəstəkar *accelerando* – temp göstəricisini qeyd etmişdir. Bu nüansların göstərilməsi yeni ifa üsullarının mənimsənilməsinə təkan verir. Sonuncu xanədə bir əldə iki səsin birlikdə ifası da bu sıraya daxil ola bilər. Beləliklə, interval, akkord səslənmələrinə hazırlıq başlanır.

10 sayılı “İt” pyesində hər əl üçün fərqli partiyaların yazılması ilkin təcrübələrə start verir. Bu pyesdə artıq tersiya, kvarta və seksta intervallarının harmo-

nik səslənməsini eşitmək mümkündür. Açar işarəsi qoyulmasa da, bəstəkar melodiya F-dur tonallığının səssirasını göstərmişdir. Diapazonun genişlənməsi də tədricən baş verir və melodiya artıq oktava çərçivəsində təşkil olunur. Bəzən bu münasibətlər sağ və sol əldə unison səslənmələr sayəsində yaranır. Pyesdə şagird həm də ilk dəfə bas açarı ilə tanış olur. Sonuncu xanədə sol əldə ifa edilən “fa” səsinin önündə bas açarı qoyulmuşdur. Bu ilkin tanışlıq növbəti pyesdə davam etdirilməsə də bəstəkar ansambl əsəri verməklə, müəllimin partiyasında bas açarının notlarından istifadə edir və bununla da şagird bu registrin tembr boyaları ilə tanış olmağa imkan tapır.

“Kəpənək” adlı 11-ci pyes ansambl ifası üçün yazılmışdır. Bundan əvvəlki ansambl (№ 2 “Xoruz”) nisbətən burada müəllimin partiyası daha mürəkkəb və iri həcmli. Pyesdə diqqəti cəlb edən əsas məqam isə 6/8 metrinin tətbiqi, eləcə də xanələrdə həm 6/8, həm də 3/4 ritmik qruplaşmaların yer almasıdır. Məlumdur ki, bu cür ardıcılışma xalq musiqi nümunələri üçün olduqca xarakterikdir. Xalq musiqi janrlarından və onlara xas olan səciyyəvi cəhətlərdən bəhrələnmək E.Dadaşovanın yaradıcılığı üçün xarakterikdir. Bəstəkar azyaşlı pianoçunu bu pyes vasitəsilə xalq mahnılarına xas olan ritmik xüsusiyyətlə tanış etməyə nail olmuşdur.

Nümunə № 8 “Kəpənək”

The musical score is for a piece titled "Kəpənək" (The Butterfly). It is written for a piano and a vocal soloist (the teacher's part). The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 6/8. The score consists of four measures. The vocal line starts with a whole rest in the first measure, followed by a half note G4 in the second, and then a half note A4 in the third. The piano accompaniment starts with a whole rest in the first measure, followed by a half note G4 in the second, and then a half note A4 in the third. The lyrics are: "A - dım i - sə kə - pə - nək." The piano part has a label "Müəllim partiyası" (Teacher's part) under the first two measures. The piano part consists of a series of chords and single notes, mostly in the right hand, with some bass notes in the left hand.

Pyesdə artıq minor səslənməsi və e-moll qammasının pərdələri ilə tanışlıq baş tutur. Müəllimin partiyasında verilən akkord quruluşunda üçsəslilər, septakkordlar və onların paralel hərəkəti həm də şagirdin partiyasını ritmik cəhətdən dəstəkləyən müşayiət xətti yaradır. Güman etmək olar ki, bəstəkar bu dəstəyi məqsədyönlü şəkildə vermişdir. Çünki, birinci sinif şagirdi üçün iki müxtəlif metr ölçüsünə məxsus ritmik qruplaşmaların ardıcıl ifasını səlis şəkildə həyata keçirmək bir qədər çətin ola bilər. Bu səbəbdən, müəllimin partiyası da ritmik cəhətdən şagirdlə eynilik təşkil edərək bu prosesi sanki yüngülləşdirməyə xidmət edir. Kiçik diapazonu əhatə edən melodiya kvarta sıçrayışı və minor qammasının 7-ci pilləsinin natural şəkildə verilməsi, eyni zamanda, tonikaya keçidi ilə sə-

ciyyəvi son kadans E.Dadaşovanın bu pyesdə şur məqamına istinad etdiyini deməyə əsas verir. Əlbəttə, bəstəkar bu cəhdi daha sadə və uşaqların qavraya biləcəyi səpkidə həyata keçirmişdir. Bununla belə, pyes şagirdin milli məqam intonasiyalarla ilk tanışlığına imkan yaradır. Kiçik miniatür xalq yaradıcılığında yer alan uşaq mahnılarının xarakterində bəstələnmişdir.

Silsilənin növbəti pyesində (№ 12 “Arı”) bəstəkar yenidən ostinatoya müraciət edir. Burada sağ əlin partiyası şagirdə, sol əlin partiyası isə müəllimə həvalə edilmişdir. Hər iki əlin partiyasında səslənən iki xanəlik motiv pyes boyu bir neçə dəfə təkrar edilir. Şagird üçün yeni təcrübə isə motivləri əmələ gətirən səslərin həm natural, həm də alterasiyalı variantda eşidilməsidir və bəstəkar bu səsləri birgə səslənmədə verir.

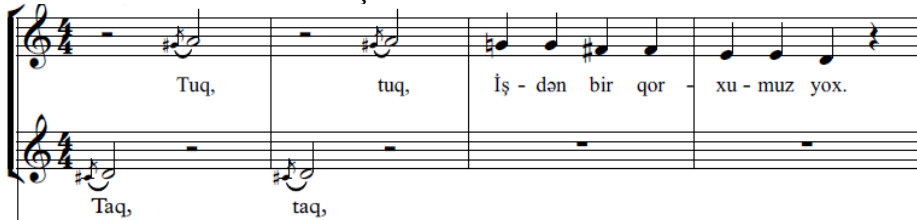
Nümunə № 9 “Arı”

Xromatik səslərdən yaranan sekundalar vasitəsilə şagird ilk dəfə dissonans səslənmə ilə tanış olur. Buna görə, ifa zamanı çətinlik törənməməsi üçün bəstəkar şagirdə yalnız sağ əlin partiyasını həvalə edir.

Əgər “Arı” pyesində D-dur tonallığının əsas işarələrinin tətbiqi xromatik səslərlə bir qədər ötürülürdüsə, növbəti “Balaca dəmirçilər” (№ 13) pyesində bəstəkar bu qammanı aydın şəkildə göstərir. Lakin pyesin təcrübə əhəmiyyəti bununla bitmir. Belə ki, çəkicin səsinə imitasiya edən qısa forşlaqların tətbiqi şagird üçün yeni işarələrin və ifa üsullarının kəşfi ilə əlaqədardır. Bu ifa üsulu şagirdin gələcək mərhələlərdə ifa edəcəyi mürəkkəb əsərlər üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Nümunə № 10 “Balaca dəmirçilər”

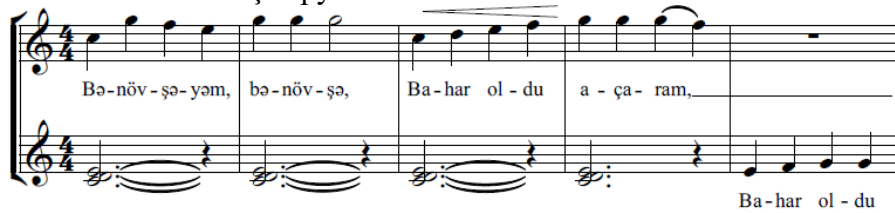
Birinci dörd xanəlik cümlənin dəfələrlə təkrarlanması da bu vərdişin əmələ gəlməsinə xidmət edir. Pyes ansambl ifası üçün nəzərdə tutulur. Müəllimin partiyasında qısa forşlaqlı notların dəfələrlə təkrarlanması da yeni ifa üsulunun şagirdin yaddaşına hopmasını təmin edir.

“Keçi” (№ 14) adlı pyesdə bəstəkar şagirdi *fermato* ilə tanış edir. Bu işarə pyesdə iki yerdə təsadüf edilir. Bundan başqa dinamik nüansların da müxtəlif növləri (*crescendo*, *diminuyendo*, *f*, *accent*) not üzərində qeyd olunur.

“Bülbül” adlı 15 sayılı pyesdə ansambl ifası nəzərdə tutulsa da, müəllimin partiyası daha sadə və obrazın təsvirinə yönələn quruluşu ilə seçilir. Burada quşun oxumasını imitasiya edən qısa forşlaqlı notlar həm şagirdin, həm də müəllimin partiyasında verilmişdir.

“Bənövşə” pyesində bəstəkar ilk dəfə olaraq akkord birləşməsi vermişdir. Əvvəlcə sol əlin partiyasında verilən bu akkord birləşməsi əslində ardıcıl yerləşən üç səsin (do-re-mi) birgə səslənməsini ehtiva edir. Daha sonra eyni tərkib (ikinci oktavada) növbəti cümlədə sağ əllə ifa edilir. Bu cümlənin ikinci ibarəsində isə iki əllə qamma ifasında bənzəyən kiçik passaj da verilmişdir. Xüsusilə sol əldə keçən tetraxordun yenidən geri dönüşündə verilməsi artıq iki əlli ifanın nisbətən mürəkkəb quruluşunu nəzərdə tutur. Miniatürün üçüncü cümləsində bəstəkar melodiya və harmonik müşayiəti əhatə edən faktura tipini tətbiq edir. Burada sol əlin partiyası müşayiət mövqeyini yerinə yetirərkən, sağ əl əsas melodiyani ifa edir.

Nümunə №11 “Bənövşə” pyesi

Silsilənin sonuncu nömrəsi ansambl pyesidir. “Şaxta baba” adlanan miniatürdə əsas obrazın çatdırılması üçün bəstəkar şagirdin partiyasını bas açarında, kiçik oktavada verir. Bununla yanaşı, müəllimin partiyasını təşkil edilən punktirli səkkizliklər sanki onun addımlarını xatırladır. Uşaqların sevimli obrazı olan Şaxta baba bu miniatürdə öz möhtəşəmliyi və əzəməti ilə göstərilir. Mətnin ifasını isə şagirdə görə onun səs diapazonuna uyğun olaraq həyata keçirmək olar. Bu pyes həm də yeni ritmik ölçü ilə (punktir ritm) tanışlığa imkan yaradır. Punktirli notlar müəllimin partiyasının əsasını təşkil etsə də, eyni ibarələrin ostinatolu səslənməsi bu ritmik quruluş haqqında təsəvvürü yetərli şəkildə formalaşdırmış olur. Bu həm də, şagirdin ifa zamanı ölçüyə diqqət etməsini tələb edir, onun ritm hissiyyatını möhkəmləndirir.

Nəticə

İlk siniflərdə şagirdlər hər bir əsəri ifa edərkən həm də xeyli informasiya alır, yeni məlumatlar əldə edir. Bu cəhət təhsilin ilk ili üçün də səciyyəvidir. E.Dadaşovanın silsiləsində hər bir pyes şagirdə həm də qamma, dinamik işarələr, temp, ritm, metr, müxtəlif ifa üsulları (fermato, liqa, forşlaq, stakkato və s.) haqqında məlumat almağa imkan verir. Pedaqoq bu haqda şifahi məlumat və biliklər verməklə yanaşı, onu praktik olaraq ifa edərək göstərir. Bu pyeslər şagirdin musiqi nəzəriyyəsi və solfecio fənlərindən əldə etdiyi biliklərin ardıcılıq prinsipinə uyğun verilmişdir. Məsələn, pyeslərin tonallığı sadəcə mürəkkəbə prinsipi ilə

qurulur. Bəstəkar bu cəhəti nəzərə alır və qamma, major, minor, interval, üçsəsli və s. səslənmələrini tədricən miniatürlərə daxil edir. Proqramlı pyeslərdə obrazın formalaşmasına xidmət edən dinamik boyalar, ritm, temp göstəriciləri, eləcə də yeni ifa üsulları həm də yeni bilgilərin əldə edilməsinə, ifaçılıq vərdişlərinin formalaşmasında xidmət edir. Bununla da bəstəkar pyeslərin ardıcılıq prinsipini daha çox tədris prosesi ilə uzlaşdırmağa nail olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano üçün bəstələnmiş uşaq silsilələrində poetik mətnin ifası ilə səciyyəvi olan nümunələr ilk dəfə E.Dadaşova tərəfindən yazılmışdır və öz təcrübi əhəmiyyəti ilə tədris proqramında uğurla tətbiq edilir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan musiqi tarixi II cild. (Tər.Z.Səfərova). B.: Elm, 2017, 584 s.
2. Yeqorova L.N., Siroviç R.İ. İbtidai siniflərdə fortepianoda çalmaq üçün vəsait. B.: Şirvanəşr, 2004, 158 s.
3. Seyidov T.M. XX əsrin Azərbaycan fortepiano mədəniyyəti: pedaqogika, ifaçılıq və bəstəkar yaradıcılığı. B.: Təhsil, 2016, 336 s.

Rus dilində

4. Гуськова К.Б. Ансамблевая игра на занятиях по фортепиано. Россия, 2017. URL:https://olimpiada.melodinka.ru/publications/pub_144.html
5. Кувшинников Н.Н., Соколов М.Г. Школа игры на фортепиано. М.: Музыка, 1964, 140 с.

Улькар САФАРОВА
Магистрант АНК

ФОРТЕПИАННЫЙ ЦИКЛ ЭЛЬНАРЫ ДАДАШОВОЙ «ДЕТЯМ»

Аннотация: Представленная статья посвящена анализу фортепианной серии «Детям» композитора Эльнары Дадашовой. С данной целью в комплексе рассматриваются тональность, форма, образность и поэтические аспекты пьес, входящих в цикл. В результате исследования выявлено, что динамические оттенки, ритм, темповые характеристики, а также новые приёмы исполнения, способствующие формированию художественного образа, одновременно служат средством освоения новых знаний и формирования исполнительских навыков. Тем самым композитору удалось более полно соотнести принцип последовательности пьес с процессом обучения.

Ключевые слова: композитор, Эльнара Дадашова, фортепиано, обучение

Ulker SAFAROVA
Master student of ANC

ELNARA DADASHOVA'S "FOR CHILDREN" SERIES

Abstract: This article provides an analysis of Elnara Dadashova's "For Children" series. The study examines key aspects such as tonality, form, imagery, and poetic

elements present in the pieces. The analysis reveals that the dynamic colors, rhythmic patterns, tempo markings, and innovative performance techniques used in the compositions not only serve to create vivid imagery but also contribute to the development of new skills and performance habits. Through these techniques, the composer successfully integrates the educational value of the pieces with their artistic depth, balancing the pedagogical and expressive aspects of the works.

Keywords: composer, Elnara Dadashova, piano, pedagogy, music education

Rəyçilər: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, AMK-nın professoru Cəmilə Mirzəyeva
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, AMK-nın professor Jalə Qulamova